

AURELIUS Augustinus (354-430)

• door Gerard Kramer

HET IS ABSOLUUT ONMOGELIJK HET LEVEN, HET WERK EN DE BETEKENIS VAN DE KERK-VADER AUGUSTINUS IN ÉÉN LUTTEL ARTIKEL IN FOCUS TE BESCHRIJVEN, LAAT STAAN RECHT TE DOEN. OVER WEINIG MENSEN UIT DE OUDHEID ZIJN NAMELIJK ZOVEEL BIOGRAFISCHE DETAILS BEKEND, WEINIGEN HEBBEN ZOVEEL GESCHREVEN ALS HIJ, EN ZIJN BETEKENIS EN INVLOED KUNNEN NAUWELIJKS WORDEN OVERSCHAT. WIE ZICH IN DE LITERATUUR OVER AUGUSTINUS WIL VERDIEPEN, WORDT BOVENDIEN SLACHTOFFER VAN EEN VERLAMMENDE RADELOOSHEID. ALLE GROTE KERKHISTORISCHE HANDBOEKEN VERONTSCHULDIGEN ZICH EROVER DAT HUN LITERATUUROPGAVEN BIJ LANGE NA NIET VOLLEDIG ZIJN. TOT OP DE DAG VAN VANDAAG WORDEN ER OVER AUGUSTINUS WETENSCHAPPELIJKE BOEKEN EN ARTIKELEN GESCHREVEN, EN HEBBEN IN BINNEN- EN BUITENLAND UNIVERSITEITEN APARTE AUGUSTIJNSE INSTITUTEN GEOPEND OM HET WETENSCHAPPELIJK WERK TE STROOMLIJNEN. DAAROM BEPERK IK ME IN DIT ARTIKEL TOT EEN HOOFDZAKELIJK BIOGRAFISCH OVERZICHT¹.

¹ Met name in de eerste negen boeken van zijn autobiografie, de *Confessiones*, geeft hij een overvloed aan bijzonderheden over zijn leven tot aan de dood van zijn moeder in 387.

Jeugd

Augustinus werd op 13 november 354 in Thagaste in het Noordafrikaanse Numidië geboren. Zijn vader, Patricius, werd pas op latere leeftijd christen en liet zich pas kort voor zijn dood in 371 dopen. Zijn moeder Monica (haar naam wordt ook wel ook wel *Monnica* gespeld) was echter van het begin af aan een toegewijde christelijke vrouw. In het jaar waarin zijn vader stierf, ging Augustinus in de stad Carthago studeren. Hij leidde er een losbandig leven en verwekte er reeds in 372 een buitenechtelijke zoon, die hij niettemin de naam Adeodatus (=Door God gegeven) gaf. De godsdienst van zijn moeder beschouwde hij aanvankelijk als een sprookje voor oude vrouwen. Toen Augustinus in 373 de (verloren gegane) filosofische dialoog *Hortensius* van Cicero las, begon hij te verlangen naar een filosofisch onderbouwde levensbeschouwing. Kort daarna sloot hij zich als toehoorder aan bij de sekte van de Manicheeërs, een religie waarin joodse, christelijke en oosterse elementen waren samengevoegd en die de noodzaak van ascese en vegetarisme benadrukte. In 375 vestigde hij zich als leraar weer in zijn geboorteplaats.

Zoektocht naar God

Monica wilde de van het geloof van zijn ouders afgevalen jongeman niet opnieuw in haar huis opnemen. Een bisschop (niet Ambrosius, zoals wel wordt beweerd) troostte haar toen met de woorden: 'Een zoon van die tranen kan niet verloren gaan'². In dat zelfde jaar verhuisde hij echter naar Carthago, waar hij tot 383 zou blijven. Aan het eind van deze periode was hij steeds meer gaan twijfelen aan de waarheid van het Manicheïstisch systeem³. In 383 verhuisde hij naar Rome, en ook daar had hij Manicheïstische vrienden.

In 384 werd hij door de Romeinse stadsprefect Symmachus benoemd tot hoogleraar in de retorica in Milaan. Zijn moeder woonde in die tijd weer bij hem. Hij bleef desondanks een losbandig leven leiden, dat hem echter niet bevredigde. Veel veranderde toen hij in Milaan de plaatselijke bisschop Ambrosius hoorde spreken. Wat Augustinus erg aansprak, was de allegorische exegese die Ambrosius op de Heilige Schrift toepaste. Augustinus vond de letterlijke tekst van het Oude Testament soms aanstootgevend, en hij meende dat deze via de allegorische exegese 'weggeëxegetiseerd' kon worden. Daarnaast wees de priester Simplicianus, de latere opvolger van Ambrosius, hem op het belang van het lezen van de brieven van Paulus⁴. Daarin zag hij dat hij alleen door de genade van God het doel kon bereiken waarnaar hij zo verlangde, de vereniging met God in het geloof.

Na een tijd van veel zoeken en twijfelen was het uur van de beslissing aangebroken. Tijdens een wandeling hoorde hij een kinderstem steeds de Latijnse woorden zeggen: 'Tolle, lege!', d.w.z. 'Neem op, lees!'. Thuisgekomen nam hij de brieven van Paulus ter hand en opende ze bij Romeinen 13:13, en alle duisternis van de twijfel was verdwenen. Enkele weken later, in de herfst van 386, legde hij zijn hoogleraarschap neer en trok hij zich terug op het dichtbij Milaan gelegen landgoed Cassiciacum, dat eigendom was van een vriend van hem. Daar wilde hij zich op de doop voorbereiden. In 387 werd Augustinus gedoopt, samen met zijn zoon Adeodatus en zijn vriend Alypius, door Ambrosius.

² *Confessiones* III, XII, 21.

³ Deze op het oud-Perzische dualisme (licht-duisternis) gebaseerde syncretistische leer kon Augustinus niet langer bekoren.

⁴ *Confessiones* VII, XXI, 27.

Weer naar Afrika

Enkele maanden na zijn doop reisde hij via Rome weer naar Afrika. Onderweg, in Ostia, de haven van Rome, overleed zijn moeder. Mede als gevolg daarvan bleef hij nog een jaar in Rome. In de herfst van 388 kwam hij in zijn geboorteplaats Thagaste aan, waar hij met enkele vrienden drie jaar lang in afzondering woonde. Zijn geleerdheid en vroomheid werden intussen zo bekend, dat hij in 391 door Valerius, bisschop van de stad Hippo Regius, tot priester werd gewijd. In 395 wijdde Valerius hem tot mede-bisschop. Toen Valerius in 396 overleed, volgde Augustinus hem als bisschop op.

Met bijzondere ijver stortte Augustinus zich op zijn nieuwe taken, nl. de prediking en de zielzorg⁵. Daarnaast besteedde hij veel tijd aan schriftelijke arbeid. Hij schreef tegen het Manicheïsme, tegen de ketterij van het Donatisme en tegen het Pelagianisme.

Augustinus overleed op 28 augustus 430 in Hippo, op het moment dat de stad door de Vandalen onder leiding van Geiserik werd belegerd.

Twee belangrijke werken

De literaire productiviteit van Augustinus kan alleen vergeleken worden met die van Origenes. Hij schreef filosofische, apologetische, exegetische en dogmatische geschriften, en een grote hoeveelheid preken en brieven.

De civitate Dei

Augustinus is bekend geworden als de schrijver van de eerste christelijke geschiedfilosofie, getiteld *De civitate Dei* (= Over de staat van God)⁶. Dit werk, geschreven en in delen gepubliceerd tussen 413 en 426, heeft een interessante ontstaansgeschiedenis. In 410 was Rome door de Gothen ingenomen, en de heidenen gaven de schuld van deze ramp aan de christenen. Om deze beschuldiging te weerleggen schreef Augustinus dit boek. In de eerste vijf boeken toonde hij de dwaasheid aan van hen die de heidense goden dienden om daarmee aards geluk te verkrijgen. In de volgende vijf boeken richt hij zich tegen hen die van de dienst van de heidense goden de eeuwige gelukzaligheid verwachtten. In de daarop volgende twaalf boeken bespreekt Augustinus het heidendom, dat hij beschouwt als de *civitas terrena* (=aardse staat), die staat tegenover het christendom,

⁵ Zie hierover het magistrale werk van F.van der Meer, *Augustinus de zielzorger: Een studie over de praktijk van een kerkvader*, Utrecht/Brussel 1947; 4e druk Kampen 2008.

⁶ Voor een Nederlandse vertaling zie *De stad van God*, vertaald en ingeleid door Gerard Wijdeveld, 5e druk Amsterdam 2007.

de *civitas Dei* (staat van God). Beide staten, samen te vatten met de termen geloof en ongeloof, zijn met elkaar in oorlog. Tijdens het verloop van de wereldgeschiedenis zijn beide staten niet steeds van elkaar te onderscheiden; ze zijn met elkaar verweven. Interessant is dat hij stelt dat de *civitas Dei* niet zomaar te identificeren is met de Kerk en de *civitas terrena* niet zondermeer samenvalt met een concrete staat. In telkens vier boeken beschrijft hij van beide rijken oorsprong en begin, voortgang en ontwikkeling, doel en einde. De hele wereldgeschiedenis is volgens Augustinus niets anders dan de geschiedenis van deze beide rijken.

Confessiones

Het bekendste werk van Augustinus is het werk dat de naam *Confessiones* draagt. De betekenis van de titel is tweeledig: zowel 'Belijdenissen' als 'Lofprijzingen'. Het werk is geschreven tussen 397 en 401, en is in feite Augustinus' autobiografie⁷. Om u een indruk te geven van Augustinus' stijl en persoonlijkheid sluit ik dit artikel af met het begin van de *Confessiones*.

Augustinus, *Confessiones* boek I

I.⁸ Groot bent U, Heer, en zeer te prijzen: groot is uw kracht, en aan uw wijsheid is geen getal⁹.

En de mens, een deel van Uw schepping, wil U prijzen, de mens, die zijn sterfelijkheid met zich meedraagt, het getuigenis van zijn zondigheid met zich meedraagt, en het getuigenis dat U de hoogmoedigen weerstaat¹⁰. En toch wil de mens, een deel van uw schepping, U prijzen.

U spoort hem aan dat hij er behagen in schept U te prijzen, omdat U ons gemaakt hebt voor Uzelf, en onrustig is ons hart, totdat het rust vindt in U!

Geef mij, Heer, te weten en te begrijpen wat eerder komt: U aanroepen of U prijzen, U kennen of U aanroepen. Maar wie roept U aan zonder U te kennen? Hij die U niet kent, kan iets anders aanroepen in uw plaats. Of is het eerder zo dat men U aanroept, opdat U gekend wordt? Hoe zullen zij echter Hem aanroepen, in wie zij niet geloofd hebben? Of hoe zullen zij

⁷ Een goede inleiding op Augustinus' *Confessiones* is John J. O'Meara, *The Young Augustine. An Introduction to the Confessions of St Augustine*, London/New York 1954, with corrections 1980. Een toegankelijke vertaling met inleiding is nog altijd die van A. Sizoo uit 1948; zie voor de 6e druk (Middelburg 2011) <http://theologienet.nl/document-en/Augustinus,%20belijdenissen.pdf>

⁸ De vertaling en verklaring van dit fragment van Augustinus' *Confessiones* is van de hand van mij, GHK, en heeft geen literaire of wetenschappelijke pretenties.

⁹ Ps.145:3; 147:5

¹⁰ Zie o.a. Jak.4:6

geloven zonder iemand die predikt?¹¹. Zij die de Heer zoeken, zullen Hem prijzen¹². Want zij die Hem zoeken, zullen Hem vinden en zij die Hem vinden zullen Hem prijzen.

Ik wil U zoeken Heer, terwijl ik U aanroep, en ik wil U aanroepen, terwijl ik in U geloof. Want U bent aan ons gepredikt. Heer; mijn geloof dat U mij gegeven hebt, roept U aan, [mijn geloof] dat U mij hebt ingeblazen door de mensheid van uw Zoon, door de dienst van uw prediker¹³. II.2 En hoe zal ik mijn God aanroepen, mijn God en mijn Heer, omdat ik Hem toch zeker in mijzelf zal roepen, wanneer ik Hem aanroep? En welke plaats is er in mij, waarin mijn God in mij kan komen? De God die de hemel en de aarde gemaakt heeft? Here, mijn God, is er iets in mij, dat U kan bevatten? Kunnen de hemel en de aarde, die U gemaakt hebt en waarin U mij gemaakt hebt, U bevatten? Of is het zo dat, aangezien zonder U niet zou zijn wat er is, alles wat er ook maar is, U bevat? Aangezien ik echter ook ben, waarom vraag ik dan dat U in mij komt, ik die niet zou zijn als U niet in mij was? Want ik ben niet meer in het dodenrijk, en toch bent U ook daar! Want al daal ik af in het dodenrijk, U bent daar¹⁴.

Ik zou er dus niet zijn, mijn God, ik zou er helemaal niet zijn, als U niet in mij was. Of moet ik zeggen: ik zou er niet zijn, als ik niet in U was, uit Wie, door Wie en tot Wie alle dingen zijn?¹⁵ Zo is het Heer, zo is het. Waarheen roep ik U, daar ik in U ben? Of waarvandaan zou U in mij moeten komen? Naar welke plaats buiten de hemel en de aarde moet ik uitwijken, opdat vandaaruit mijn God in mij komt, die gezegd heeft: 'Hemel en aarde vervul ik'¹⁶

III 3 Bevatten hemel en aarde U dus, omdat U ze vervult? Of vervult U ze en blijft er dan iets [van U] over, omdat ze U niet [geheel] bevatten? En waar brengt U dat, wat van U overblijft, onder, als hemel en aarde vervuld zijn? Of hebt U het niet nodig door iets omsloten te worden, U die alles omsluit, omdat U datgene wat U vervult, omsluitend vervult? Want niet de vaten die vol van U zijn, geven U vastheid, omdat U,

al breken zij, niet wordt uitgestort. En wanneer U [toch] over ons wordt uitgestort, ligt U niet terneer, maar richt U ons op, en U wordt niet uitgespreid, maar verzamelt ons.

Maar alle dingen die U vervult, vervult U die alle met uw hele Wezen? Of bevatten alle dingen, omdat zij uw hele Wezen niet kunnen bevatten, een deel van U? En bevatten alle dingen tegelijkertijd hetzelfde deel? Of bevat ieder ding een afzonderlijk deel, en de grotere dingen grotere delen en de kleinere dingen kleinere delen? Of bent U overal met uw hele Wezen en is er geen ding dat uw hele Wezen bevat?

IV 4 Wat bent U dus, mijn God? Wat, vraag ik, dan alleen God de Heer? Want wie is een Heer behalve de Heer? Of wie is een God behalve onze God?¹⁷

U, hoogste, voortreffelijkste, machtigste, almachtigste, barmhartigste en rechtvaardigste, meest verborgene en meest aanwezige, schoonste en sterkste, vast en ongrijpbaar, onveranderlijk, alles veranderend, nooit nieuw, nooit oud, alles vernieuwend, die de trotsen oud maakt en zij weten het niet¹⁸; altijd handelend, altijd in rust, verzamelend en niets nodig hebbend, dragend, vervullend en beschermend, scheppend en voedend, voltooiend, zoekend, terwijl U niets ontbreekt. U hebt lief, maar zonder vuurgloed, U bent naijverig, maar zonder onrust, U hebt berouw maar zonder pijn, U wordt vertoornd maar bent rustig, U verandert Uw werken maar niet Uw plan; U ontvangt wat U vindt maar hebt nooit verloren; nooit bent U arm, maar U verheugt zich over winst; nooit hebzuchtig, maar U eist rente op. Men geeft U meer dan nodig is, met de bedoeling U een schuldenaar te maken, maar wie heeft iets dat niet van U is? U betaalt schulden terwijl U niemand iets schuldig bent, U scheldt schulden kwijt en verliest niets.

En wat hebben wij nu nóg gezegd, mijn God, mijn leven, mijn heilige heerlijkheid, of wat zegt iemand wanneer hij over U spreekt? Wee hun die [wel praten, maar] over U zwijgen, want ondanks hun praatziekte zwijgen zij.

11 Rom.10:14

12 Ps.22:27

13 Zo goed als zeker een zinspeling op Ambrosius.

14 Ps.139:8

15 Rom.11:36

16 Jer.23:24

17 Ps.18:32

18 Vgl. Job 9:5; door Augustinus niet zozeer geciteerd als wel, vanuit een Latijnse vertaling, uitgelegd.

SAINT AUGUS

né à Thagaste (Algérie) et
mort à Hippone (Algérie)
fête le 28 Août.

Brillant professeur de Philosophie
dans l'empire romain, Augustin
trouva la Lumière qu'il cherchait
à l'école de Saint Ambroise
évêque de Milan. A l'âge
de 34 ans il reçut donc le baptême
à Milan et mit toute son
vigilance au service de l'Église
du Christ: "Chemin, Vérité,
Vie". Prêtre puis évêque, il a écrit
nombreux écrits d'Augustin
restent aujourd'hui d'une
actualité pour tous les chrétiens
de Dieu.

"Mon Dieu, je crois fermement
toutes les vérités que tu nous
as enseignées et que tu nous enseignes
par ton Église, parce que tu ne
peux ni te tromper, ni nous
tromper".

S'AVGVSTINVS